

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ЩОДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

УДК 342.828 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-14.03>

КАТЕРИНА ГЕРМАК

аспірантка кафедри процесуального права,

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

помічниця судді

ORCID: 0009-0007-5512-3517

Анотація. У статті аналізується практика Європейського суду з прав людини у справах щодо дисциплінарної відповідальності суддів. Кожна демократія керується набором фундаментальних цінностей, які застосовуються до кожної гілки влади. Цей механізм повинен включати незалежність судової влади, не бути свавільним, а судді повинні обиратися на основі належних якостей. Повинен існувати надійний механізм притягнення суддів до відповідальності за будь-які можливі неправомірні дії. Тому часто стверджують, що незалежність і підзвітність суддів є протилежними цілями. Питання підзвітності суддів пропонує особливий погляд на ширшу тему суспільної довіри до судів і системи правосуддя, в якій обговорюється все – від доступу до правосуддя до суддівського активізму. Однак, слід одразу підкреслити, що підзвітність судової влади суспільству є також специфічним питанням, оскільки стосується конституційних та етичних питань особливого роду, в яких необхідно підтримувати належний баланс між незалежністю судової влади, з одного боку, та підзвітністю суддів, з іншого боку.

Дисциплінарна відповідальність суддів є одним із ключових механізмів притягнення суддів до відповідальності. Держави покликані регулювати цю сферу, збалансовуючи два основні інтереси – необхідність забезпечити функціональні механізми підзвітності суддів та забезпечення реальної незалежності суддів. Основні міжнародні нормативно-правові акти щодо дисциплінарної відповідальності суддів передбачають, що держави передбачають чіткі норми, за які судді можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності, виключаючи дисциплінарну відповідальність за незначні порушення. Незалежно від обраного органу влади, суддя отримає гарантії справедливого судового розгляду відповідно до ст. 6 Європейської конвенції з прав людини та яка б забезпечила судді право оскаржити рішення та санкцію. Дисциплінарні стягнення мають бути пропорційними вчиненому проступку.

Ключові слова: суддя, дисциплінарна відповідальність, судово практика, принцип незалежності, Європейський суд з прав людини.

CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN CASES OF DISCIPLINARY LIABILITY OF JUDGES

UCDC 342.828 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-14.03>

KATERINA HERMAK

Postgraduate Student at the Department of Procedural Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Judicial Assistant

ORCID: 0009-0007-5512-3517

Abstract. The article analyses the case-law of the European Court of Human Rights in cases of disciplinary liability of judges. Every democracy is guided by a set of fundamental values that apply to each branch of government. These should include the independence of the judiciary, not being arbitrary, and judges should be selected on the basis of merit. There should be a reliable mechanism for holding judges accountable for any possible misconduct. Therefore, it is often argued that judicial independence and accountability are opposing goals. The issue of judicial accountability offers a particular perspective on the broader topic of public trust in

courts and the justice system, which includes everything from access to justice to judicial activism. However, it should be emphasised at the outset that judicial accountability to society is also a specific issue, as it involves constitutional and ethical questions of a special kind, where a proper balance must be maintained between the independence of the judiciary on the one hand and the accountability of judges on the other.

Disciplinary liability of judges is one of the key mechanisms for holding judges accountable. States are called upon to regulate this area, balancing two main interests – the need to ensure functional mechanisms of judicial accountability and to ensure the real independence of judges. The main international legal instruments on the disciplinary liability of judges stipulate that states shall provide clear rules for which judges may be disciplined, excluding disciplinary liability for minor offences. Regardless of the chosen authority, the judge will be guaranteed a fair trial in accordance with Article 6 of the European Convention on Human Rights and will have the right to appeal the decision and sanction. Disciplinary sanctions should be proportionate to the offence committed.

Key words: judge, disciplinary liability, case law, principle of independence, European Court of Human Rights.

Термін «судова влада» зазвичай використовується у двох значеннях: органічному та функціональному. У першому значенні, яке є неправильним, але дуже поширеним, «судова влада» означає саму судову систему, тобто сукупність судів, структурованих за ієрархічною схемою та наділених різними повноваженнями. У другому значенні це поняття означає функцію або діяльність, яку виконують судові органи держави, без того, щоб вона була повністю і обов'язково юрисдикційною, оскільки її здійснення також включає, за винятком, адміністративні акти [1].

Доктрина визнає два види відповідальності суддів: *in iudicando* та *in procedendo*. Так, зазначається, що: «У межах типово судових функцій, що розвиваються в так званому судовому процесі, традиційно визнаються два різні види відповідальності: *in iudicando* та *in procedendo*» [5].

Особливістю юридичної відповідальності суддів є те, що така відповідальність має винятково негативний (ретроспективний) характер для порушника, що пояснюється низьким рівнем самосвідомості суддів і невисоким рівнем сумлінного виконання своїх професійних обов'язків. Не можна стверджувати про існування процесуальної відповідальності як одного із самостійних видів юридичної відповідальності суддів, оскільки результати процесуальної діяльності судді щодо вирішення ним справ є винятково проявом правової позиції судді, його власного переконання.

У справі «Камелія Богдан проти Румунії» [4] Європейський суд з прав людини розглянув скаргу заявниці проти румунської держави, яка також скаржилася на «[...] недотримання принципу безпеки правовідносин через відсутність, як стверджувала заявниця, у національному законодавстві строку позовної давності у питаннях дисциплінарної відповідальності суддів [...]». Суд підтвердив позицію, викладену у своїй практиці про те, що «встановлені законом строки позовної давності, які належать до числа строків позовної давності законних обмежень права на суд, слугують кільком важливим цілям: гарантувати правову визначеність, встановлюючи часові межі для порушення справи, захистити потенційних відповідачів від запізнення захистити потенційних відповідачів від запізнілих скарг, які, можливо, навіть важко оскаржити, та запобігти несправедливості, яка може виникнути у разі захоплення судів виносити рішення щодо подій, які відбулися в далекому минулому, на підставі доказів, на які більше не можна покладатися і які були б неповними через плин часу».

Водночас Європейський суд з прав людини встановив, що національне законодавство, яке застосовувалося у цій справі, передбачало два строки позовної давності для подання дисциплінарної скарги проти судді до ВРМ: два роки з моменту вчинення правопорушення та тридцять днів з моменту завершення дисциплінарного розслідування. Суд постановив, що ці два строки, встановлені національним законодавством, стосуються строків позовної давності для порушення дисциплінарного провадження. У цій справі обидва строки позовної давності були дотримані в дисциплінарному провадженні проти заявника. Що стосується наслідків відсутності строку давності для застосування дисциплінарного стягнення у цій справі, Суд зазначає, що заявниця не була позбавлена можливості підготувати свій захист, факти, розглянуті СКМ у 2016-2017 роках, датуються 2014 роком, і в матеріалах справи немає нічого, що свідчило б про те, що зацікавлена сторона могла зіткнутися з труднощами у підготовці свого захисту. Таким чином, Суд дійшов висновку про відсутність порушень прав заявника в цьому відношенні.

У справі «Бака проти Угорщини» [2] було зазначено, що рішення про дисциплінарне покарання, усунення з посади чи звільнення повинні бути предметом незалежної перевірки. Цей принцип може

не застосовуватися до рішень Верховного суду або до рішень законодавчих органів, прийнятих при розгляді справ у порядку імпідменту або при дотриманні аналогічної процедури». У п. 60 вказано, що 0. КРЕС вважає:

а) що незмінюваність суддів має становити чітко виражену складову їхньої незалежності, недоторканість якої закріплена на найвищому національному рівні...;

б) що втручання незалежного органу з використанням процедур, які гарантують у повному обсязі права захисту, має особливе значення в питаннях дисциплінарного характеру;

с) що було б корисним розробити стандарти, які визначають не лише поведінку, що може призвести до звільнення судді з посади, але також і всі типи поведінки, що можуть спричинити дисциплінарні заходи або зміну статусу, наприклад, переведення до іншого суду чи іншого регіону».

Що стосується першої умови перевірки Ескелінена, тобто, чи національне законодавство «в прямій формі позбавило» доступу до суду відповідні посади або категорії персоналу, Суд відзначає, що в деяких справах, де ним було встановлено відповідність цій умові, позбавлення доступу до суду для названих посад було чітким і вираженим у «прямій формі». Наприклад, у згаданій вище справі Сукют, що стосується дострокового звільнення армійського офіцера з дисциплінарних підстав, турецький конституційний закон чітко визначав, що рішення Вищої військової ради не підлягають судовому перегляду. Те ж саме стосується і рішень Вищої ради суддів і прокурорів (див. згадані вище рішення у справах Сердала Апая та Назсіза щодо, відповідно, призначення та дисциплінарного звільнення прокурорів; див. також пункт 30 рішення у справі «Озпінар проти Туреччини» (*Özpinar v. Turkey*), № 20999/04, від 19 жовтня 2010 року, щодо припинення повноважень судді з дисциплінарних підстав). У згаданій вище справі Неделчо Попова положення Трудового кодексу Болгарії чітко передбачало, що національні суди не мають юрисдикції розглядати спори, які стосуються звільнень з певних посад в Раді Міністрів, зокрема посади, яку обіймав заявник (головний радник). Хоча це обмеження пізніше було визнано неконституційним (без зворотної сили), Суд зазначив, що «на момент звільнення заявника» він не мав права доступу до суду за національним законодавством, щоб подати позов у зв'язку з несправедливим звільненням (див. пункт 38 згаданого вище рішення у справі Неделчо Попова).

Суд визнав у своїй практиці застосовність статті 10 до цивільних службовців в цілому (див. пункт 53 згаданого вище рішення у справі Фогт і пункт 52 рішення у справі «Гужа проти Молдови» (*Guja v. Moldova*) [ВП], № 14277/04, ЄСПЛ 2008) і до членів суддівського корпусу (див. пункти 41–42 рішення у справі «Віллі проти Ліхтенштейну» [ВП], № 28396/95, ЄСПЛ 1999-VII, і пункт 149 згаданого вище рішення у справі Гарабіна щодо колишнього Голови Верховного Суду Словацької Республіки). Однак у справах, що стосуються дисциплінарного провадження, звільнення або призначення суддів, Суд мав спочатку переконатися, чи становив захід, на який подано скаргу, втручання в здійснення заявником свободи вираження поглядів (у вигляді «формальності, умови, обмеження чи стягнення»), або ж оспорюваний захід лише вплинув на реалізацію права обіймати державну посаду в системі відправленні правосуддя – права, не закріпленого Конвенцією. Для того, щоб відповісти на це запитання, межі такого заходу мають бути визначені в контексті фактичної сторони справи та відповідного законодавства (виклад відповідної практики див. у пунктах 42–43 згаданого вище рішення в справі Віллі; згаданій вище ухвалі щодо прийнятності у справі Гарабіна; пункти 77–79 рішення в справі «Каясу проти Туреччини» (*Kayasu v. Turkey*), №№ 64119/00 і 76292/01, від 13 листопада 2008 року; пункт 79 рішення у справі «Кудешкіна проти Росії» (*Kudeshkina v. Russia*), № 29492/05, від 26 лютого 2009 року; пункти 55–57 рішення у справі «Пойраз проти Туреччини» (*Poyraz v. Turkey*), № 15966/06, від 7 грудня 2010 року; і в пункті 149 згаданого вище рішення в справі Гарабіна).

У справі Віллі Суд встановив, що надісланий заявникові (Голові Адміністративного суду Ліхтенштейну) князем Ліхтенштейну лист, в якому він оголосив про свій намір не призначати заявника повторно на державну посаду, становив «стягнення за попередню реалізацію заявником свого права на свободу вираження поглядів» (див. пункт 50 згаданого вище рішення у справі Віллі). Суд зазначив, що в цьому листі князь піддав критиці зміст публічної лекції заявника про повноваження Конституційного Суду і заявив про намір покарати його за його думку щодо певних питань конституційного права. Тому Суд дійшов висновку, що стаття 10 була застосовною і що мало місце втручання в право заявника на свободу вираження поглядів.

В інших справах Суд визнавав, що оскаржуваний захід як такий стосувався сфери зайняття публічної посади в системі відправлення правосуддя і не був пов'язаним зі здійсненням свободи вираження поглядів. У згаданій вище ухвалі щодо прийнятності у справі Гарабіна Суд визнав, що пропозиція Уряду про звільнення заявника з посади Голови Верховного Суду (на основі доповіді міністра юстиції) фактично була пов'язана зі здатністю заявника виконувати свої функції, тобто з оцінкою його професійної кваліфікації та особистісних якостей в контексті його діяльності та уявлень про державне управління Верховним Судом. Доповідь, представлена міністром юстиції, серед іншого, посилалася на те, що заявник не ініціював звільнення судді Верховного суду, який напав на співробітника Міністерства юстиції, а також на те, що він, як стверджувалося, не застосовував професійні критерії до висування кандидатів на посади у Верховному Суді. Хоча доповідь також посилалася на погляди заявника щодо проекту змін до Конституції (в яких він висловлював занепокоєність про розподіл повноважень і незалежність судової влади), надані Судові документи не свідчили про те, що пропозиція про звільнення заявника була «виключно чи переважно викликана цими поглядами». Аналогічно, в рішенні у справі Гарабіна (згадуваному вище), принципово важливий аспект справи становила саме професійна поведінка заявника в контексті відправлення правосуддя. Дисциплінарне провадження щодо нього (після відмови дозволити співробітникам Міністерства фінансів провести перевірку, яка, на його думку, мала проводитися Головним контрольно-ревізійним управлінням), стосувалося виконання ним обов'язків Голови Верховного Суду, а отже, належало до сфери його зайнятості на цивільній службі. Крім того, дисциплінарний проступок, у вчиненні якого його було визнано винним, не був пов'язаний з якимись заявами чи думками, висловленими ним під час публічних дискусій. Відповідно, Суд дійшов висновку, що оскаржуваний захід не становив втручання в права за статтею 10 і визнав відповідну скаргу неприйнятною через її явну необґрунтованість (див. пункти 150–153 згаданого вище рішення у справі Гарабіна).

У неспіврадаючій думці суддя Пейхела було вказано, що дана справа стосується дисципліни свободи. Особа, що є одним з найвисокопоставлених представників держави, має дотримуватися найвищих стандартів дисципліни свободи. Частина цієї дисципліни передбачає суворе розмежування між служінням громаді, з одного боку, і власними інтересами, з другого. Конвенція (словами Гайєса) захищає всіх вільних громадян у суспільстві «від безпідставного насильства з боку інших, дозволяє кожному індивідуі спорудити для себе захищений простір, втручатися до якого нікому не дозволено і в межах якого він може використовувати свої знання для досягнення своїх власних цілей».

У справі Рамуш Нунеш де Карвальо і Са проти Португалії [3], заявник, який на той час був суддею, було порушено три дисциплінарні справи. Вища рада магістратури (далі – ВСМ) зобов'язала її сплатити штраф і застосувала дві санкції у вигляді відсторонення від посади. Апеляції, подані заявником щодо повторного розгляду фактів, не були задоволені. Судова палата Верховного Суду підтвердила рішення ВСМ, встановивши, зокрема, що його завданням є не перевірка фактів, а лише оцінка того, чи було встановлення фактів обґрунтованим. ВРМ згрупував усі санкції, накладені на заявника, і наказав застосувати єдину санкцію на 240 днів відсторонення. Під час провадження в Європейському суді заявника стверджувала про порушення свого права на доступ до незалежного та неупередженого суду, свого права на повторний розгляд фактів, встановлених ВСМ, а також її право на публічний суд. У рішенні від 21 червня 2016 року палата Суду одноголосно постановила, що мало місце порушення статті 6 Конвенції. На прохання Уряду 17 жовтня 2017 року справу було направлено до Великої палати.

Щодо кримінального аспекту, адміністративні інструменти, застосовані в контексті провадження, про яке йде мова, були частиною дисциплінарних правил, що застосовуються до суддів. Законодавчі положення, що дозволяють застосування санкцій, спрямовані не на широку громадськість, а на конкретну категорію, а саме на суддів. Крім того, провадженням керував ВСМ, адміністративний та дисциплінарний орган. Отже, дії, у вчиненні яких звинувачувався заявник, мали лише дисциплінарний характер. Зрештою, усі санкції, які могли бути застосовані до заявника, були суто дисциплінарними. Хоча сума штрафу була значною, а отже санкція мала каральний характер, її тяжкість не відносила злочин до кримінальної сфери. Таким чином, дисциплінарне провадження, порушене проти заявника, не стосувалося встановлення кримінального обвинувачення у значенні статті 6, і, відповідно, ця стаття не була застосовна у своєму кримінально-правовому аспекті. Отже, скарги заявника на підставі пункту 3 статті 6 були несумісними *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

Склад Судової колегії Верховного Суду встановлювався Законом «Про статус суддів» на основі таких об'єктивних критеріїв, як стаж роботи суддів та їх членство в певній секції, а Голова Верховного Суду був не є членом цього спеціального підрозділу. На практиці члени відділення формально призначалися старшими віце-президентами Верховного суду.

Більше того, заявник не стверджував, що судді Палати судів діяли відповідно до вказівок Голови Верховного Суду або що вони перебували під його впливом, а також що вони продемонстрували упередженість. Зокрема, не було встановлено, що ці судді були спеціально призначені виносити рішення у справі заявника. Не було жодних доказів, які б викликали об'єктивно виправдані побоювання з боку заявника.

Таким чином, подвійна роль Голови Верховного Суду навряд чи викликала сумніви щодо незалежності та об'єктивної неупередженості цього суду.

На відміну від Олександра Волкова проти. Україна (21722/11, 9 січня 2013 р., доповідна записка 159), не було виявлено жодних серйозних проблем щодо структурних недоліків або появи упередженості в португальському СКМ.

Незалежність судової влади в Португалії була захищена як Конституцією, так і іншими положеннями національного законодавства, а система, за якою юрисдикція щодо оскарження рішень ВСМ надавалася юридичному відділу Верховного Суду, була кілька разів підтверджена Конституційним Судом.

Крім того, той факт, що судді загалом підкорялися закону і, зокрема, правилам дисципліни та професійної етики, не міг викликати сумнівів щодо їх неупередженості. Судді Верховного Суду, які мали високу кваліфікацію і зазвичай наприкінці терміну повноважень, більше не підлягали оцінці ефективності та більше не прагнули просуватися по службі, дисциплінарні повноваження ВСМ щодо них були, скоріше, лише теоретичними. Не було чітких доказів відсутності неупередженості. Таким чином, той факт, що на суддів судових колегій поширювався набір дисциплінарних правил і що вони могли в певний момент перебувати в становищі, подібному до однієї зі сторін, сам по собі не є достатньою підставою для визнання порушення вимог неупередженості.

Отже, беручи до уваги всі особливі обставини справи та гарантії, призначені для захисту Судової палати Верховного Суду від зовнішнього тиску, побоювання заявника не можна вважати об'єктивно виправданими, а доступна система контролю за дисциплінарними рішеннями ВСМ, а саме скарга, подана до Судової палати, не становила порушення вимог незалежності та неупередженості, передбачених статтею 6 § 1 Конвенції.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Burgoa O., Ignacio, Derecho constitucional mexicano, 12a. ed., México, Porrúa, 1999, p. 819.
2. Case Baka v. Hungary. Application no. 20261/12 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163113>
3. Case of Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal. Applications nos. 55391/13, 57728/13 and 74041/13 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187507>
4. Cauza Camelia Bogdan împotriva României (Cererea nr. 36889/18), Hotărâre din 20 octombrie 2020, online, citat 22.04.2022, URL: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2021/02/Camelia-Bogdan-impotriva-Romaniei.pdf>
5. Tawil, Guido Santiago, La responsabilidad del Estado y de los magistrados y funcionarios judiciales por el mal funcionamiento de la administración de justicia, 2a. ed., Buenos Aires, Depalma, 1993, p. 53

REFERENCES

1. Burgoa O., Ignacio, Derecho constitucional mexicano, 12a. ed., México, Porrúa, 1999, p. 819.
2. Case Baka v. Hungary. Application no. 20261/12 Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163113>
3. Case of Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal. Applications nos. 55391/13, 57728/13 and 74041/13 Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187507>
4. Cauza Camelia Bogdan împotriva României (Cererea nr. 36889/18), Hotărâre din 20 octombrie 2020, online, citat 22.04.2022, Retrieved from: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2021/02/Camelia-Bogdan-impotriva-Romaniei.pdf>
5. Tawil, Guido Santiago, La responsabilidad del Estado y de los magistrados y funcionarios judiciales por el mal funcionamiento de la administración de justicia, 2a. ed., Buenos Aires, Depalma, 1993, p. 53

Дата надходження статті: 31.07.2025

Дата прийняття статті: 15.09.2025

Опубліковано: 28.11.2025